

Wasilij JAGUPOW

Instytut Oświaty Zawodowo-Technicznej Narodowej Akademii Nauk Pedagogicznych Ukrainy, Ukraina

Zasady kompetencyjnego podejścia w oświacie zawodowej

1. Aktualność

Konieczność wdrożenia kompetencyjnego podejścia w oświacie zawodowej uwarunkowane jest następującymi przyczynami i okolicznościami: socjalno-ekonomicznym zapotrzebowaniem państwa na wykwalifikowanych pracowników; koniecznością projektowania narodowych modeli zawodowego przygotowania specjalistów; koniecznością zapewnienia dobrej jakości wykształcenia zawodowego; zapotrzebowaniem na rynku pracy zawodowo mobilnych specjalistów z inicjatywą, zdolnych do działania w nieokreślonych sytuacjach i gotowych do podjęcia optymalnych decyzji w złożonych warunkach rynkowych; koniecznością posiadania specjalistów równocześnie z kilkoma zawodami w związku z przeorientowaniem organizacji branżowych na dywersyfikację, które zapewniają ich uniwersalność, konkurencyjność, mobilność i autonomiczność.

2. Analiza rezultatów ostatnich badań odnośnie zagadnień artykułu

W pedagogice i psychologii zawodowej istnieje duża ilość badań zastosowania kompetencyjnego podejścia w oświacie. Najistotniejsze wśród nich są następujące: podstawowe kierunki realizacji tego podejścia w oświacie (W. Bołtow, N. Nikandrow, N. Niczkało, W. Sierikow, J. Tatur i in.); uzasadnienie pojęcia „kompetentność zawodowa” (W. Biezduchow, M. Wołoszyn, W. Ługowoj, A. Markowa, S. Miszyna, P. Trietiakow, S. Szyszow, W. Jagupow i in.) i jego formowania u przyszłych specjalistów w systemie oświaty zawodowej (E. Ziejjer, N. Niczkało, W. Radkiweicz, W. Swistun, L. Szewczuk i in.); modelowanie podstawowych rodzajów kompetentności podmiotów procesu pedagogicznego (W. Bołtow, A. Dachin, W. Sierikow, W. Jagupow, O. Jarygin) i in. Analiza rezultatów tych i innych badań pokazuje, że wdrożenie kompetencyjnego podejścia do oświaty zawodowej i realizacji jej potrzeb napotyka trudności metodologiczne, teoretyczne, metodyczne i praktyczne, które mają różnorodną naturę pochodzenia. W związku z różnym rozumieniem podstawowych wymogów tego podejścia w niniejszym artykule konkretyzujemy jego potrzeby metodologiczne wobec przygotowania zawodowego przyszłych specjalistów.

3. Przedstawienie głównego materiału badawczego

We współczesnej literaturze pedagogicznej aktywnie omawiane są podstawowe kierunki realizacji kompetencyjnego podejścia w oświacie, między innymi uzasadniane są pojęcia „kompetencja” i „kompetencyjność”, proponowane są różnorodne zestawy kompetencji/kompetencyjności: kluczowych, zawodowych, specjalnych i ich rodzaje i składniki. Podstawowa trudność metodologiczna polega na niezdolności niektórych badaczy do odróżnienia treściowych i pojęciowych aspektów bazowych pojęć kompetencyjnego podejścia – „kompetencja zawodowa” i „kompetentność zawodowa”. Podstawowe nasze argumenty odnośnie ich rozdzielenia zostały przedstawione w naszych poprzednich publikacjach [Jagupow 2011, 2012], dlatego przytaczamy tu tylko jeszcze jeden argument: działalność zawodowa każdego specjalisty posiada naturę obiektywną i subiektywną. Natura obiektywna – to kompetencje specjalisty: prawa, obowiązki i funkcje, które wynikają z różnorodnych dokumentów oficjalnych (ustawy, zarządzenia, dyrektywy, przepisy, instrukcje itp.), a w charakterze natury subiektywnej występuje „kompetencyjność zawodowa”, tzn. ukształtowane na moment wykonywania funkcji zawodowych, realizacji praw i obowiązków, cechy i przygotowanie specjalisty. Ważnym ogniwem tej struktury jest działalność zawodowa, w której następuje „spotkanie”, „wzajemne zrozumienie” i „współdziałanie” kompetencji i kompetencyjności specjalisty.

Dla celowości wdrożenia kompetencyjnego podejścia do oświaty zawodowej należy skonkretyzować jej wymogi, które posiadają charakter nadprzedmiotowy, międzyprzedmiotowy, integralny, dynamiczny, różno-wektorowy, wielofunkcyjny i równocześnie subiektywny. W związku z tym można ujednoczyć odnośnie wszystkich specjalistów i zgrupować pod względem zawartości treściowej, tzn. sformułować **zasady kompetencyjnego podejścia w oświacie zawodowej**.

Zasada wypełnienia wartościowo-motywacyjnego przyszłej specjalizacji dla absolwentów systemu oświaty zawodowej. Konieczność tej zasady uwarunkowana jest kilkoma przyczynami, wśród których podstawową jest aktualizacja sfery wartościowo-motywacyjnej przyszłego specjalisty w procesie przygotowania zawodowego. Podstawowym przepisem realizacji tej zasady jest stopniowe wprowadzenie uczniów (studentów, słuchaczy) w świat zawodu, wszczepienie motywów i wartości działalności zawodowej. Ta zasada posiada charakter „startowy”, ponieważ uruchamiane są mechanizmy wewnętrzne uczniów odnośnie przyswojenia kompetencyjności zawodowej i sekretów sztuki zawodowej, daje sens ich działalności naukowej. Ostatecznym rezultatem realizacji tej zasady jest kształtowanie etyki zawodowej u przyszłych specjalistów.

Zasada ukierunkowanego podmiotowo przygotowania przyszłego specjalisty, która jest logiczną kontynuacją poprzedniej zasady. Uniwersalnym głównym celem oświaty zawodowej jest kształtowanie podmiotu działalności zawodowej, która przez wielu badaczy i praktyków podkreślana jest nieświadomie,

ale równocześnie nie jest wskazywana w wymogach podejścia kompetencyjnego. Praktycznie wszyscy chcą uzyskać przygotowanego specjalistę, gotowego do pomyślnej realizacji kompetencji zawodowych w działalności zawodowej. Ale zapominają o tym, że tylko podmiot (przeciwwaga obiektu) może być odpowiedzialnym, autonomicznym, samodzielny, twórczym i zdolnym specjalistą, ponieważ on nie czeka na wskazówki kierownictwa, a twórczo działa w granicach swych kompetencji, zgłasza racjonalizatorskie propozycje, nie jest obojętny na problemy, które niepokoją załogę. W celu realizacji tej zasady należy przestrzegać zasady refleksyjności, która zapewnia ukierunkowanie podmiotów procesu oświatowego – wykładowcy i uczniów – na operacyjną obiektywną ocenę przebiegu i rezultatów tworzenia podstawowych składników kompetencyjności zawodowej, określenie powstających luk i problemów w przygotowaniu zawodowym i ich następne usunięcie, na aktualizację mechanizmów adaptacji subiektywnej w środowisku nauczania i zawodowym. Odpowiednio powstaje następująca zasada – pedagogiczne zapewnienie osobistego zaangażowania ucznia w działalność nauczania jako jego podmiotu. W tym celu należy stworzyć humanistycznie i zawodowo ukierunkowane środowisko nauczania „pedagogiki współpracy zawodowej”, które charakteryzuje się „pomagającą” rolą wykładowcy – „integratora”, jego partnerską pozycją wobec ucznia, który zna również kryteria oceny poziomu ukształtowania swej kompetencyjności zawodowej.

Zasada ukierunkowania praktycznego przygotowania zawodowego przyszłego specjalisty, która nie powoduje wątpliwości u wielu badaczy. W taki sposób w kompetencyjnym podejściu jednym z głównych celów przygotowania zawodowego powinno być nie tylko i na tyle formowanie u uczniów znacznej ilości wiadomości zawodowych, nawyków i umiejętności, zdolności i doświadczenia, na ile formowanie subiektywnej gotowości i praktycznej zdolności aktualizowania ich w odpowiednim czasie w działalności zawodowej i racjonalne wykorzystanie w procesie realizacji swych kompetencji. Ta zasada realizowana jest przede wszystkim w procesie rozwiązywania różnorodnych ukierunkowanych zawodowo zadań. Najbardziej efektywnymi są takie zadania, które sprzyjają oswojeniu zawodowych modeli działalności i bazują na podstawowych zasadach pedagogiki zawodowej, rozwijających aktywność poznawczą, tworzących myślenie praktyczne i zawodowo ważne jakości przyszłych specjalistów.

Zasada konkretności i równocześnie uniwersalności treści kształcenia zawodowego przyszłego specjalisty, która powinna być dydaktycznie zaadaptowanym doświadczeniem zawodowym rozwiązywania problemów światopoglądowych, poznawczych, moralnych, socjalnych i co najważniejsze – zawodowych w przyszłej działalności zawodowej. J. Rawen w jego treść włącza specyficzną zdolność osoby, niezbędną do efektywnego wykonywania konkretnej działalności w określonej sferze przedmiotowej. Ta zdolność włącza zarówno wiadomości z wąskich specjalizacji, szczególnego rodzaju nawyki przedmiotowe, sposoby myślenia, a także rozumienie odpowiedzialności za swoje działania

[Rawen 1999]. Treść przygotowania zawodowego przyszłego specjalisty powinna być ukierunkowana na model specjalisty, w którym przewidziano główne składniki jego kompetencyjności zawodowej, a także uwzględniać wymogi kompetencyjnego podejścia wobec przygotowania zawodowego przyszłych specjalistów.

Zasada modelowania, która daje możliwość stworzenia modelu specjalisty na bazie jego kompetencji, a także uzasadnienia modelu jego kompetencyjności zawodowej i jej tworzenia. Inwariantna struktura kompetencyjności zawodowej absolwenta (inwariantność – właściwość każdego obiektu do niezmienniania się przy zmianie warunków, w których on funkcjonuje) – to system składników. Aby zbudować model kompetencyjności zawodowej w terminach, pojęciach i kategoriach podejścia kompetencyjnego, kompetencyjność zawodowa jest pozytywnym stosunkiem przyszłego specjalisty wobec działalności zawodowej, w której on zamierza realizować się jako profesjonalista, posiadanie odpowiednich dla tego wiadomości, nawyków, umiejętności i środków, które są niezbędne dla rozstrzygnięcia określonej klasy problemów zawodowych zgodnie z obowiązkami służbowymi, ogółu zdolności do rozwiązywania tych problemów (w tym także podjęcia decyzji o zastosowaniu tych czy innych środków działalności zawodowej) i gotowość do rozwiązywania powstających problemów i zadań, które należą do jego kompetencji. W taki sposób zapewniamy łączność treści pomiędzy kompetentnością i kompetencją, to znaczy kompetentność nie może być określona bez określenia kompetencji konkretnego specjalisty. Kompetentność zawodowa tworzy się u człowieka w procesie kształcenia zawodowego i przejawia się w celowej działalności zawodowej, przy tym samorozwijając się, a kompetencja ustalana jest z zewnątrz wobec niego jako specjalisty. Należy zauważyć, że model kompetencyjności specjalisty posiada elastyczną strukturę i może zawierać różnorodne elementy w zależności od konkretnej specjalizacji i sfery działalności.

Zasada organizacyjno-pedagogicznego zabezpieczenia realizacji treści oświaty zawodowej, dlatego że sens organizacji procesu oświatowego polega na stworzeniu towarzyszących warunków organizacyjno-pedagogicznych dla tworzenia u uczących się zawodowego i specjalnego rodzaju kompetencyjności, treść których mianowicie stanowi sens ich przygotowania zawodowego.

Zasada standaryzacji przygotowania zawodowego przyszłego specjalisty, która realizowana jest przy pomocy państwowego standardu oświatowego. Konieczność tej zasady uwarunkowana jest tym, że pojęcie „kompetentność zawodowa” interpretowana jest przez badaczy i praktyków skrajnie niejednoznacznie. Każdy na pierwszy plan wysuwa swoje: albo wiedza, albo doświadczenie, albo jakości osobowości, albo aspekt profesjonalizmu. Kompetencyjność zawodowa określana jest przez nas, jak u większości badaczy, jako integracyjny twór (jako termin psychologiczny) specjalisty, zawierający zapoznanie się przez niego z zawodowymi wiadomościami, nawykami, umiejętnościami, zdolnościami,

zawodowo ważnymi jakościami i pozytywny stosunek do przyszłej działalności. Może być ona strukturyzowana jako charakterystyka systemowa, składająca się z różnorodnych komponentów, których skład badacze określają różnorodnie, ale które można ujednoczyć. Zaproponowaliśmy taką uniwersalną strukturę kompetencji zawodowej przyszłych specjalistów: wartościowo-sensowy, motywacyjny i osobisty stosunek przyszłego specjalisty do działalności zawodowej; wiadomości zawodowe, teoretyczne i praktyczne, które dają wyobrażenie o tym, CO należy robić i JAK robić; zdolność do praktycznej realizacji tych wiadomości w działalności zawodowej, postępowaniu i kontaktach jako podmiotu działalności zawodowej; gotowość do aktualizacji tych wiadomości, nawyków, umiejętności i zdolności, swojego potencjału osobistego i zawodowego w działalności zawodowej, a także w postępowaniu i kontaktach; zawodowo ważne jakości; subiektywność zawodowa, tzn. samodeterminacja, samoregulacja, samorefleksja, samokontrola i samoocena działalności zawodowej, swojego postępowania, kontaktów w społeczeństwie, w środowisku zawodowym.

Zasada zapewnienia obiektywnego diagnozowania rezultatów przygotowania zawodowego absolwenta. Dla ich obiektywnego diagnozowania niezbędne są kryteria nie według przedmiotów (jak to ma miejsce w tradycyjnym nauczaniu), a systemowe, ukierunkowane zawodowo, pozwalające zmierzyć poziom ukształtowania kompetencji zawodowej absolwenta. W tym celu proponujemy kierować się uniwersalną strukturą kompetencji zawodowej przyszłych specjalistów i diagnozować ukształtowanie każdego komponentu. Odpowiednio proponujemy następujące kryteria: wartościowo-motywacyjne, kognitywne; prakseologiczne; indywidualno-psychologiczne (zawodowo ważne jakości); subiektywne. To minimalna ilość kryteriów, które w zależności od specjalności i specjalizacji konkretnego absolwenta mogą być precyzowane, uzupełniane i doskonalone (na przykład: komunikacyjnymi, emocjonalnymi i wyrażonymi wolą).

Wnioski

Podejście kompetencyjne – to priorytetowa orientacja na cele – wektory oświaty zawodowej: rozwijanie zdolności osoby do uczenia się i ukształtowania jej jako podmiotu działalności oświatowej, kształtowanie zdolności i gotowości do samookreślenia, samodeterminacji, samoregulacji i samorefleksji jako subiekta przyszłej działalności zawodowej.

Zasady podejścia kompetencyjnego istotnie zmieniają rolę i funkcje pedagogów oświaty zawodowej, ponieważ na pierwszy plan wychodzą ich funkcje wychowawcza, kształtująca i rozwijająca: głównym staje się nie przedmiot nauczania, który oni wykładają, a osobowość ucznia i jego subiektywność naukowa, socjalna i zawodowa, które kształtują się w procesie przygotowania zawodowego; nie przedmiot nauczania kształtuje subiektywność przyszłego specjalisty, a pedagog swą twórczą działalnością i przykładem kształtuje ją.

Literatura

- Jagupow W.W. (2011), *Metodologiczne podstawy rozumienia i ugruntowania pojęć „kompetentność” i „kompetencja”* [w:] *Nowe technologie nauczania*, gł. red. O.P. Griebielnik, Kijów – Winnica, wyd. nr 69, cz. 1.
- Jagupow W.W. (2012), *Czołowe charakterystyki metodologiczne podstawowych rodzajów kompetencji przyszłych fachowców, które tworzą się w systemie oświaty zawodowo-technicznej* [w:] *Modernizacja oświaty zawodowej i nauczania*, zespół red. W.O. Radkiewicz, Kijów, wyd. 2.
- Rawen J. (1999), *Testowanie pedagogiczne: Problemy, błędy, perspektywy*/tłum z ang., Moskwa.

Streszczenie

W artykule przedstawiono uzasadnienie zasad kompetencyjnego podejścia w oświacie zawodowej, skonkretyzowano jej wymogi wobec kompetencyjności zawodowej absolwentów placówek oświaty zawodowej.

Słowa kluczowe: kompetentność zawodowa, podejście kompetencyjne, zasada, wymogi.

Principles of the Competence Approach in the Professional Education

Abstract

The article provides substantiation of the competence approach in the professional education, it specifies its requirements to the professional competence of the vocational schools leavers.

Key words: professional competence, competence approach, principle, requirements.